

Marek Syrnyk

NAUCZANIE JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO W POLSCE PO ROKU 1989

W początkowym okresie przemian w Polsce, tzn. do 1992 roku, nauczanie języka ukraińskiego prowadzono na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej nr 67 z 21 grudnia 1988 r. Nowy przepis prawny regulujący odnośną kwestię – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 marca 1992 roku w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych – obowiązywał równo dekadę, do 2002 roku włącznie. Rozporządzenie to, wydane w okresie budowania zrębów demokracji w Polsce, było niezwykle korzystne dla mniejszości narodowych, uwzględniało bowiem zarówno indywidualną specyfikę danej mniejszości, jak i indywidualne potrzeby.

Wprowadzono przede wszystkim pewnego rodzaju ujednoczenie pojęć będących w powszechnym użyciu, a nie zawsze precyzyjnie stosowanych. Mamy więc pojęcie „szkoły z ojczystym językiem nauczania” – placówki, w której wszystkie przedmioty z wyjątkiem języka polskiego i historii są prowadzone w języku ojczystym danej mniejszości; „szkoły dwujęzyczne” – gdzie nauczanie prowadzi się w dwóch równoważnych językach (język polski i język danej mniejszości); „szkoły z dodatkową nauką języka ojczystego” – prowadzące nauczanie w języku polskim oprócz przedmiotu dodatkowego, którym jest język mniejszości – i wreszcie międzyklasowe czy międzyoddziałowe grupy nauczania języka ojczystego¹. Organizacja danego typu kształcenia – czy raczej formy kształcenia – zależna była od lokalnych warunków i możliwości. Dla społeczności ukraińskiej niezwykle istotnym zapisem był ten ostatni, jedno bowiem po roku 1989 pozostało dla tej mniejszości niezmiennie, a mianowicie fakt dużego rozproszenia członków tej grupy narodowościowej w Polsce. Znamienne jest też wprowadzenie możliwości nauki języka ojczystego już do przedszkoli – zajęcia w przedszkolu mogły być od tej pory prowadzone wyłącznie w języku danej mniejszości.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 III 1992 r., DzU nr 34, poz. 150, 1992.

Równoległe przepisy omawianego rozporządzenia regulowały kwestie liczebności grup i klas oraz oddawały bezpośredni nadzór nad placówkami, w których prowadzone było nauczanie języka mniejszości, kuratorowi oświaty. Zaliczono język ojczysty do przedmiotów obowiązkowych „ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z regulaminu oceniania, klasyfikowania i promowania”². Utrzymano zarazem formę dobrowolności przy zgłaszaniu dziecka na naukę języka ojczystego – zgłoszenie takie ważne było w myśl przepisów do końca nauki na danym etapie edukacyjnym. Te ostatnie zapisy podnosiły znacznie rangę nauczanego przedmiotu oraz stwarzały szansę na rzeczywiste podniesienie jakości nauczania języków mniejszościowych w Polsce. Szansę, której same mniejszości niestety już nie wykorzystały.

Od 1 stycznia 2003 roku w nauczaniu języków ojczystych mniejszości narodowych obowiązuje inny przepis, a mianowicie rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 3 grudnia 2002 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych. W porównaniu do poprzedniego stanowi ono istotny regres w regulacji kwestii nauczania języków ojczystych mniejszości w Polsce. Usunięto przede wszystkim zapis o zaliczeniu języka ojczystego do przedmiotów obowiązkowych, zniknęły już całkowicie zapisy dotyczące przedszkoli, uporczywie wprowadzany jest zwrot „kraj pochodzenia” mniejszości, co może sugerować, iż mniejszości narodowe znalazły się w Polsce w wyniku emigracji z poszczególnych krajów³, gdy w zasadniczej swojej masie są one w Polsce niejednokrotnie od „zawsze”. Tak jest przynajmniej w przypadku Ukraińców, których przesiedlono przecież w 1947 roku z polskich województw południowo-wschodnich.

Znamienne jest również i to, że przy opracowywaniu nowego rozporządzenia MENiS w całości odrzucił propozycje i sugestie Związku Ukraińców w Polsce – przekazano je 6 listopada 2002 roku⁴. Chociaż – i warto to zauważyć – te propozycje zasadniczo koncepcji przepisów prawnych nie burzyły. Szkoda, iż Związek Ukraińców w Polsce włącznie z Ukraińskim Towarzystwem Nauczycielskim nie skonsultowały ze środowiskiem swoich propozycji w jakimś szerszym stopniu. Już chociażby postulaty giżyckich nauczycieli z międzyszkolnego zespołu nauczania języka ukraińskiego miały charakter bardzo szczegółowy i odwoływały się do praktycznych aspek-

² *Ibidem.*

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 3 XII 2002.

⁴ Pismo Zarządu Głównego Związku Ukraińców w Polsce do MEN, maszynopis, archiwum autora.

tów nauczania. Aspektów niezwykle istotnych, jak chociażby propozycja wprowadzenia i możliwości opłacania dodatkowych godzin na prowadzenie pracy artystycznej w takich grupach, wykorzystywania w pracy autorskich programów nauczania języka czy innych⁵. Reasumując – odnośne rozporządzenie, likwidując niektóre, niezwykle istotne zapisy i nie wprowadzając w to miejsce nowych, zostawiło zbyt dużo miejsca na dowolność interpretacji oraz o kilkadziesiąt lat cofnęło regulacje w tej zasadniczej dla mniejszości kwestii.

Podręczniki

Po 1989 roku wydano w Polsce kilkanaście różnego rodzaju podręczników do nauki języka ukraińskiego. W większości były one opracowywane przez nauczycieli praktyków.

Omówienie tego zagadnienia rozpoczniemy od podręcznikowych propozycji dla najmłodszych – stąd też niemożliwe będzie zachowanie chronologii ukazywania się poszczególnych wydawnictw.

W 1999 r. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne wydały zeszyt ćwiczeń dla klasy 0 autorstwa Marii Mryczko – *Horobiatko* (rekomendacja MENiS nr 145/99), zeszyt wydany w formacie A4, niezwykle barwnie ilustrowany. Bardzo dużo klasycznych ukraińskich akcentów wynikających z narodowej tradycji. Jediną wadą tego wydania jest zbyt mała liczba proponowanych zajęć dotyczących rozwijania umiejętności analizy i syntezy słuchowej głosek (słuchu fonematycznego), a jest to przecież umiejętność podstawowa dla poprawnego przebiegu procesu nauki czytania i pisania w przyszłości. Niekoniecznie też w przedszkolu musimy już ćwiczyć pisanie liter. Ćwiczenia grafomotoryki można prowadzić wykorzystując inne elementy.

Również w 1999 roku ukazało się kolejne wydanie – zeszyt ćwiczeń dla klasy pierwszej *Dżerelce*, którego autorką jest Maria Tucka (rekomendacja MENiS nr 153/99). Zeszyt także barwnie ilustrowany, zawiera treści dostosowane do programu nauczania i wieku dzieci. Kardynalnym błędem jest jednak wprowadzenie litery i głoski *l – ł* w proponowany sposób, tzn. bez uwzględnienia specyfiki tych głosek w języku ukraińskim. Ciągłe brakuje niestety podstawowego opracowania dla klasy pierwszej – elementarza. Szkoły i międzyszkolne zespoły nauczania wykorzystują w tym przypadku wydania ukraińskie.

Dla klas drugich szkoły podstawowej dysponujemy już kompletem, tj. podręcznikiem oraz zeszytem ćwiczeń. Podręcznik *Żuravlyky*, którego auto-

⁵ M. Sy r n y k, *Orhanizacija szkolnoj systemy u Polsci i problema nawczannia mowy nacmenszostej*, „Nasze Słowo” nr 23, 2003.

rem jest Jarosław Hryckowian, został wydany w roku 1996, a zeszyt ćwiczeń *Żurawlennia* autorstwa Marii Mryczko ukazał się dopiero w 2000 roku. Obie pozycje są rekomendowane przez MENiS.

Uczniom klas trzecich zaproponowano podręcznik Lubomyry Pyłpowycz *Razom z soneczkom*. Ukazał się on także w 2000 r. – rekomendacja MENiS nr 144/2000. Ta sama autorka opublikowała w 2002 roku wybór lektur i tekstów do czytania dla klas I–III szkoły podstawowej *Czotyry pory roku*.

W roku 2001 ukazały się podręcznik i zeszyt ćwiczeń dla klas czwartych szkół podstawowych; noszą ten sam tytuł *Ruschynyczok*. Autorki – Łucja Drozd i Anna Mazur. Rekomendacja MENiS nr 281 oraz 282/2001. W 2002 roku wydano podręcznik dla klasy szóstej *Berehynia*. I znowu autorski duet: Anna Drozd oraz Irena Drozd.

Wszystkie wymienione pozycje ukazały się dzięki staraniom Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych. Niestety, jak na razie to wszystkie podręczniki, które wydane zostały w okresie od 1989 do 2003 roku. Czekamy ciągle na książki do gimnazjów oraz szkół średnich. Wspomniane podręczniki oparte zostały na zatwierdzonych przez MENiS programach nauczania. Brakuje także specjalnych pozycji z przeznaczeniem dla międzyszkolnych zespołów nauczania języka ukraińskiego; ta forma nauczania jest bardzo rozpowszechniona w Polsce, a jednocześnie najbardziej zaniedbana – zarówno przez władze oświatowe, jak i przez ukraińskie instytucje społeczne. Warto jedynie wspomnieć, iż właśnie z tej formy nauki języka ukraińskiego w Polsce korzysta większość uczniów.

Oprócz podręczników ukazały się także materiały pomocnicze, które mogą być i są wykorzystywane w prowadzeniu zajęć. W 1995 roku wydano *Szkołną gramatykę języka ukraińskiego*, której autorem jest wybitny językoznawca prof. Michał Łesiów z Lublina. W roku następnym, 1996, długoletni profesor legnickiego liceum Iwan Śpiwak opublikował niezwykle cenną pozycję *Samowczytel ukraińskoj mowy*. Cenną, ponieważ pozwala ona na opanowanie lub doskonalenie języka przez osoby uczące się go w sposób indywidualny. Ten sam autor w 1998 roku wydał następną pozycję – *Zbirnyk dyktantiw z ukraińskoj mowy (Wybór ćwiczeń do języka ukraińskiego)*. W tym samym, 1998 roku ukazała się praca dra Jarosława Hryckowiana *Metodyka nauczania języka ukraińskiego i ukraińskiej literatury*.

Uzupełnieniem tych pozycji – ale, zważywszy na formy nauczania oraz pewne tradycje w nauczaniu języka ukraińskiego w Polsce, niezwykle istotnym uzupełnieniem – jest *Kalynowyj mist* (Warszawa 1997) autorstwa profesora ukraińskiego liceum w Białym Borze Marii Mandryk-Fil. Książka zawiera wybór tekstów i materiałów do artystycznej i pozaszkolnej pracy z uczniami.

Jako literaturę i materiały dodatkowe w nauczaniu języka ukraińskiego w Polsce wykorzystuje się także szkolne pozycje wydawane w Ukrainie. Są to głównie opracowania dla klas młodszych oraz publikacje z zakresu literatury i gramatyki.

Nauczyciele języka ukraińskiego mają także do dyspozycji kwartalnik „Switanok”, który ukazuje się jak dodatek do tygodnika „Nasze Słowo”. Odnajdujemy w nim zarówno teksty z ukraińskiej historii, materiały dotyczące tradycji ukraińskich, rebusy, krzyżówki, jak i korespondencję i informacje z życia poszczególnych szkół czy międzyszkolnych zespołów nauczania języka ukraińskiego.

Ważne miejsce w ukraińskim życiu oświatowym w Polsce powinno już wkrótce zająć kolejne wydawnictwo, a mianowicie ukazujące się od 2001 roku czasopismo „Ridna Mowa”. Regularne, kwartalne wydania tego czasopisma ukazują się w Internecie, a wydania konwencjonalne zjawiają się raz w roku. W „Ridnej Mowie” publikowane są materiały z zakresu metodyki nauczania języka ukraińskiego i ukraińskiej literatury, psychologii i socjologii, historii i geografii Ukrainy, historii ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce, prawa oświatowego, etnografii. Wydanie internetowe „Ridnej Mowy” to w tej chwili chyba najbogatszy w Polsce zbiór ukrainiki – zwłaszcza dział „Biblioteka Ridnej Mowy”, w którym zamieszczane są oryginalne teksty literatury ukraińskiej począwszy od wieków średnich do dnia dzisiejszego.

Ukraińskie szkoły w Polsce

Ostatnie lata komunizmu w Polsce to znaczny spadek liczby ukraińskich dzieci uczących się swego języka ojczystego. Wiązało się to zarówno z negatywnymi tendencjami w gospodarce i dużą emigracją Ukraińców z Polski na „Zachód”, jak też częściowo z asymilacją oraz niewątpliwie także z walką młodego pokolenia działaczy ukraińskich w Polsce o zmiany także i w tej dziedzinie życia społecznego. To, co pozostaje niezmiennie zarówno w okresie PRL, jak i w III RP – to fakt, iż najbardziej rozpowszechnioną formą nauczania dzieci ukraińskich w Polsce są międzyszkolne, międzyklasowe i międzyoddziałowe zespoły nauczania tego języka.

Międzyszkolne zespoły nauczania języka ukraińskiego w Polsce

Rok szkolny	Liczba punktów	Liczba uczniów
1988/89	57	1076
1989/90	60	1236
1990/91	68	1358
1991/92	70	1474
1992/93	83	1743
1999/00	104	2557

Szkoły z ukraińskim językiem nauczania w Polsce

Rok szkolny	Liczba szkół	Liczba uczniów
1988/89	4	334
1989/90	4	354
1990/91	6	475
1991/92	7	727
1992/93	7	783
1999/00	7	966

Źródło: *Ukraińcy w Polsce 1989–1993*, red. M. Czech, Warszawa 1993, s. 310–311; *Zwit Ukrainskoho Wczytelskoho Towarystwa u Polsci*, „Ridna Mowa” nr 1, 2001.

Odnosząc się do powyższych zestawień, należy pamiętać, iż większość szkół ukraińskich funkcjonuje jak zespół: szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum. I tak:

- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Białym Borze tworzą: szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum;
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Górowie Haweckim: gimnazjum, liceum;
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Legnicy: gimnazjum, liceum;
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Przemyślu: szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum;
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Bartoszycach: szkoła podstawowa, gimnazjum;
- ukraińskie klasy w Szkole Podstawowej w Baniach Mazurskich;
- ukraińskie klasy w gimnazjum w Bielsku Podlaskim.

Międzyszkolne zespoły nauki języka ukraińskiego funkcjonują w siedmiu nowych województwach. W roku szkolnym 1999/2000 były to:

Województwo	Liczba punktów	Liczba uczniów
Lubuskie	5	66
Dolnośląskie	4	60
Podlaskie	10	90
Pomorskie	8	254
Warmińsko-mazurskie	46	1544
Podkarpackie	19	351
Zachodniopomorskie	12	215

Źródło: *Zwit UWT...*

Dla porównania – w roku 1992/93 punkty nauczania istniały w następujących województwach:

Województwo	Liczba zespołów	Liczba uczniów
Elbląskie	13	330
Gdańsk (m.)	1	33
Gorzowskie	2	14
Koszalińskie	2	119
Krośnieńskie	7	140
Legnickie	2	60
Nowosądeckie	10	70
Olsztyńskie	18	338
Przemyskie	3	68
Słupskie	5	146
Suwalskie	8	239
Szczecińskie	4	66
Pilskie (m. Wałcz)	1	17
Warszawa	1	21
Wrocławskie	4	45
Zielonogórskie	2	50

Poniższe zestawienie ukazuje międzyszkolne zespoły nauczania języka ukraińskiego w wybranych województwach (pomorskim, zachodniopomorskim i lubuskim) w roku szkolnym 2002/2003:

Miejscowość	Liczba uczniów	Miejscowość	Liczba uczniów
Miastko	13	Słupsk	36
Wałcz	21	Lębork	17
Przećmino	16	Bobolice	9
Szczecin	18	Charzyno	4
Szczecinek	13	Gościno	4
Kołobrzeg	16	Zielona Góra	12
Trzebiatów	16	Nowogród Bobrzański	18
Bytów	48	Szprotawa	16
Człuchów	45	Międzyrzecz	18
Koszalin	67	Gorzów	4
Świerzno	8	Strzelce Krajeńskie	12

Źródło: I. D r o z d, *Nawczannia ukraińskojj mowy u wybranych miscewostiach Zachidnopomorskoho ta Pomorskoho wojewodstw u 2002/2003 szkilnomu roci*, „Ridna Mowa” nr 3, 2003, s. 99; S. Jawornicka, *Nauczanie języka ukraińskiego w województwie lubuskim w 2002/2003 r. szk.*, maszynopis, archiwum autora.

Analizując powyższe zestawienia, należy stwierdzić, iż począwszy od 1989 roku liczba uczniów w ukraińskich szkołach i międzyszkolnych zespołach stopniowo – aczkolwiek nieznacznie – zwiększa się. Nie zwiększa się natomiast liczba ukraińskich szkół (co ważniejsze – nie maleje). Nieznacznym też wahaniom ulega liczba dzieci w międzyszkolnych zespołach nauczania, co mogłoby oznaczać zatrzymanie się negatywnych tendencji z przeszłości.

Omawiając kwestie szkolne ukraińskiej mniejszości narodowej, nie sposób nie wskazać i pewnych zagrożeń, zagrożeń natury obiektywnej – takiej jak chociażby spadek populacji dzieci w kraju. W równym stopniu spadek ten dotyczy mniejszości ukraińskiej – z tym że przez tę mniejszość jest boleśniej odczuwany, na razie głównie w wymiarze finansowym, wprowadzenie bowiem bonów oświatowych do szkolnictwa spowodowało znaczne obniżenie subwencji oświatowej dla tych szkół – i to nawet przy zwiększeniu odpowiedniej wagi używanej do obliczenia tejże subwencji. Mała liczba dzieci powoduje, iż z natury swojej są to szkoły drogie i jako takie niezbyt chętnie widziane przez władze samorządowe, którym podlegają.

Ukraińskie środowisko nauczycielskie już od lat domaga się oddania tych szkół pod bezpośredni zarząd odpowiednim urzędom marszałkowskim, wskazując – i to zupełnie słusznie – iż są to z reguły szkoły regionalne i ponadregionalne. Od lat też poruszana jest potrzeba utworzenia specjalnego urzędu przy MENiS – pełnomocnika ds. oświaty mniejszościowej w Polsce. Starania te pozostają na razie bezowocne. Ciągłe też brakuje nauczycieli metodyków języka ukraińskiego. Zatrudnione na części etatów w Polsce pozostają w ten sposób jedynie trzy osoby, po jednej w województwach warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim oraz podkarpackim. Brak jest też ze strony organów podległych resortowi edukacji należytej kontroli nad właściwym realizowaniem nauczania w międzyszkolnych zespołach nauczania. Dyrektorzy szkół niejednokrotnie nie wiedzą nawet, na jakiej podstawie prawnej takie nauczanie się odbywa. Nie wspominając już o tym, iż zdarzają się przypadki wręcz ingerowania organów prowadzących w obsadę stanowisk nauczycielskich czy tolerowania nagannych przypadków w tymże nauczaniu. Brak kontroli prowadzi do wypaczeń i degradacji.

Stosunek kompetentnych czynników do kwestii właściwego zaspokojenia potrzeb edukacyjnych mniejszości narodowych w Polsce jest także miarą demokracji i miarą rzeczywistego stosunku Państwa do części jego obywateli.

Marek Syrnyk

UKRAINISCHUNTERRICHT IN POLEN NACH 1989

Zusammenfassung

Die letzten Jahren des Kommunismus in Polen werden dadurch gekennzeichnet, dass es sich die Ukrainisch lernenden Kinderzahl sehr verminderte. Dies hing mit einer relativ großen Emigration der ukrainischen Bevölkerung aus Polen nach „Westen“ sowie mit der voranschreitenden Assimilation zusammen. Seit 1989 wuchs – obwohl unauffällig – die Schülerzahl in den ukrainischen Schulen und in den zwischenschulischen Gruppen für den Ukrainischunterricht. Die Zahl der ukrainischen Schulen blieb stabil.

Hinsichtlich großer Verstreutheit der ukrainischen Bevölkerung in Polen stellen die zwischenschulischen Gruppen die bedeutendste und wesentlichste Form des Ukrainischunterrichts dar. Im Schuljahr 1999/2000 gab es in Polen sieben ukrainische Schulen. Die meisten davon bilden Komplexe, die aus einer Grundschule, einem Gymnasium und einem Lyzeum bestehen. In demselben Schuljahr bestanden dagegen 104 zwischenschulische Gruppen für den Ukrainischunterricht.

Das ukrainische Schulwesen in Polen ist nicht frei von Bedrohungen. Die Senkung der Kinderpopulation in Polen bezieht sich gleichermaßen auf die ukrainische Minderheit. Eine geringe Kinderzahl verursacht, dass die ukrainischen Schulen teuer sind und von der ihnen übergeordneten Verwaltung teilweise abgeneigt werden. Das ukrainische Lehrermilieu verlangt seit Jahren danach, dass ihre Schulen direkt von den Marschallämtern verwaltet werden. Diese Bestrebungen bleiben bis heute erfolglos. Es fehlt immer noch an Lehrern, die Ukrainischmethodiker sind. Es fehlt auch an angemessener Kontrolle der richtigen Verwirklichung der Lehrprogramme in den zwischenschulischen Gruppen seitens entsprechender Organe.